

SAVREMENA URBANA SOCIOLOGIJA

Prof. dr. Alisabri Šabani, prof. dr. Jasmin Ahić

Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne
studije Univerziteta u Sarajevu

Adresa za korespondenciju:

Alisabri Šabani

Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne
studije Univerziteta u Sarajevu

Zmaja od Bosne 8

71000 Sarajevo

asabani@fkn.unsa.ba

Copyright © 2013 Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije Univerziteta u
Sarajevu

Sažetak

U radu se navodi početak savremene urbane sociologije kroz rad i djelovanje francuskog teoretičara Henri Lefebvrea i "Instituta za urbanu sociologiju" osnovanog u Parizu 1963. Autori navode glavne teorijske orijentacije koje su utjecale na formiranje ideja moderne urbane sociologije, a osobito referiraju na rad M.Castellsa, C.G.Pickvancea, W. Flanagan i R. Sennetta. Prema autorima, savremena urbana kriza znatno djeluje na oblikovanje urbane teorije, što je i razumljivo, jer globalne promjene otvaraju nova pitanja i radikalizira stara.

Ključne riječi: *urbani prostor, urbana kultura, način života, urbano-ruralne razlike, urbanističke odluke, urbane elite*

UVOD

Formativnom tačkom nastanka novije urbane sociologije može se smatrati osnivanje "Instituta za urbanu sociologiju" 1963. godine u Parizu pod predsjedništvom Henri Lefevrea.

Program istraživanja urbanog života u ovom Institutu imao je za cilj da osmisli nove pravce planiranja koje je trebalo biti interdisciplinarno i sa zahtjevom da razjasni napetosti između grada, ekonomije, arhitekture, humanističkih nauka, načina života i urbanizacije.

Analiza načina života otpočela je kritikom ovog pojma u ranijoj urbanoj sociologiji koji se smatra kao kanonski model svakodnevnog života i njegovog simboličnog univerzuma isključujući individualne osobenosti i kapitalističke krize. Zapazilo se da klasična urbana sociologija poistovjećuje svoj sadržaj ispitivanja sa sociologijom uopšte. Sadržaj načina života najčešće je pripisivan socijaliziranim sektorima ili pak posebnim društvenim grupama, više nego urbanom načinu života.

KA KOMPONENTAMA MODERNOG GRADA

Jedna od posljedica te orijentacije u istraživanjima jeste da se ne zna da li postoji urbani način života, u čemu se on sastoji, u čemu se oni suprotstavljaju ruralnom načinu života, te kakvi su odnosi sa različitim sredinama. Proučavanje urbanih sadržaja, kao što su razvoj gradova i tipovi teritorijalne distribucije, dovelo je do razumijevanja ekonomskih mehanizama, povijesnog razvoja, urbane i arhitektonske revolucije, ali su veze između tih uvida i funkcionisanja urbanog života, a naročito načina života teško uočljivi. Diferencijacija između funkcionalnih tipova gradova i njihovog načina života je teško vidljiva, naročito u vezi aspekata kulture. Osnovno pitanje je kako preći sa tipova gradova na oblike urbanog društvenog života? Naprimjer, Weber je tu teškoću riješio tako što je posmatrao srednjovijekovni grad, kao završenu i zaokruženu strukturu, a perspektivu modernog grada razumio u odrednicama birokratizacije i racionalizacije savremenog kapitalističkog svijeta.

Urbana istraživanja, prema programu Instituta, su bila podijeljena između proučavanja o načinu života i studija i urbanizaciji, ali se nisu odrekli ni jednih ni drugih, jer odnos ova dva pojma čine grad.

U tome je i smisao Lefebvreove definicije "grad je projekcija društvenih odnosa na tlu" koja označava analitičku metodu ne zanemarujući način života, povijest, ekonomiju, društvenu podjelu rada itd. Način života u urbanoj sredini shvaćen je kao varijabilan pojam, jer je osjetljiv na izvjesne tipove potrošnje, a ona ima neujednačen kapacitet s obzirom na različite grupe i klase. S druge strane, način života upućuje na najstabilnije odrednice o jednom društvu u njegovoj ukupnosti bez izričitog pozivanja na jedan urbani kontekst. Kada urbanisti i planeri predviđaju izgradnju grada, koji u osnovi odgovara nejednako razvijenim zahtjevima sadržanim u jednom načinu života, tada prave grešku u određivanju onog koji koristi grad. Dodatna teškoća se sastoji u određivanju smisla uzročnosti koja proizlazi iz složenosti samog

pojma načina života¹. Veza načina života i karakteristika društva, te urbanizacije je problematično u industrijskim društvima zbog porasta urbanog stanovništva. Širenje kulturnih urbanih modela teži da podčini društvo u njegovoj cjelini urbanom društvu. Neupitno je da li urbanizacija diktira način života, ali se dobija kompleksna slika kada se ovaj problem tretira preko društvenih grupa. Društvene grupe, istodobno prisutne i u procesu urbanizacije i organizovanju načina života, dozvoljavaju da se ustanove razlike između njihovih načina života, ali nisu identične sa onim indikacijama koje dozvoljavaju tipologiju gradova. Tip društvene grupe i tip grada teško da su u identitetu, osobito ako se uzme u obzir varijabla veličine grada. Pravi problem predstavlja poteškoća kad treba ocijeniti kako se izvjestan način života, osobito kulturni modeli koji ga pothranjuju, širi u jednoj urbanoj sredini. Kao metodološki ispravno smatrali su analizu najbogatijih i najmoćnijih grupa u gradu, jer su one te koje predstavljaju modele potrošnje, stanovanja i zabave za većinu ostalog urbanog stanovništva.

Uočili su da se obrasci reprezentativne potrošnje sukobljavaju sa karakteristikama drugih društvenih grupa, kao što je nedovoljna potrošnja, ali pošto su najmoćnije grupe istovremeno i glavni pokretači urbanizacije, ostvareno izjednačavanje na njihovom nivou između jednog modela načina života i modela urbanizacije može biti kriterij za mjerenje načina života i urbanizacije.

Način života se mijenja sporije, a urbanizacija je intenzivniji proces i ovisi od ekonomskih, demografskih i političkih snaga. Način života i urbanizacija u osnovi determinisani su samim društvom, ali položaj, teritorijalna uravnoteženost i brze promjene u ekonomiji mogu nametnuti relativno dinamičnu urbanizaciju, dok se način života rijetko preobražava u cjelinu čak i u situaciji tehnoloških promjena ili u okolnostima masovnih migracija. Analiza pomjeranja dualiteta način života – urbanizacija predstavlja povlašteno polje za urbanu sociologiju u ograničenom smislu tog pojma. Urbana sociologija zapravo treba da nam saopštava o stavu i ponašanju jedinke unutar procesa urbanizacije.

Značajan aspekt interesa ovog Instituta je bilo pitanje uravnoteženosti i neuravnoteženosti u urbanom životu koja su, s obzirom na urbanu stvarnost u svijetu odjeljena na razvijene kapitalističke zemlje, socijalističke industrijalizovane zemlje i zemlje u razvoju.

Uočeno je da su karakteristike urbanog načina života u kapitalističkim industrijskim zemljama uglavnom definisan kapitalističkim načinom proizvodnje i prirodnom takvog rada (industrijskom proizvodnjom), relativnom autonomijom u odnosu na porodicu, pripadanju jednoj određenoj društvenoj grupi u odnosu na

¹ Naprimjer vrijeme provedeno u sredstvima svakodnevnog saobraćaja od strane stanovnika velikih aglomeracija, gdje je vrijeme prevoza i broj putnika proporcionalan veličini grada, potvrđuje vezu urbanizacije i načina života.

Vrijeme provedeno u sredstvima saobraćaja, poznat kao obrazac budžet-vremena poprima više značenja: kao dodatni trošak, izgubljeno vrijeme, vrijeme prisilno provedeno u transportu, vrijeme oduzeto od nečeg drugog. Na taj način potvrđena je veza između urbanizacije i načina života, ali samo izgubljeno vrijeme ne zahvata kompleksnost urbanog načina života.

industrijsku proizvodnju, prihodima u novcu, potpunoj komercijalizaciji potrošnje, stanovanjem u skupinama. Pojam skupnog stanovanja nalazi svoju primjenu u velikim gradovima od kojih svako predstavlja relativno homogenu ukupnost, jer odgovara jednoj strategiji stanovanja. Zahtjevi stanovnika velikih gradova obrazuju protivrječne revandikacije: želi se grad koji je živ, raznovrstan, a sa druge strane, teži se za potpuno izolovanim kućnim ambijentom i potrebom za jednu ravnotežu između javnog i privatnog života.

SOCIJALISTIČKI GRAD I GRAD TREĆEG SVIJETA

Socijalističke industrijalizirane zemlje karakterisala je urbanizacije uzrokovana snažnim migracijama posredstvom ubrzane industrijalizacije. U tim procesima uloga i udio individualne potrošnje je potpuno eliminisana i usporavala je pojavu sukoba između javnog i privatnog života. Teorije urbanizacije u tim zemljama sustavno su izbjegavale problem-ogromna migrantska masa je samo djelimično koristila gradsku opremu odnosno preuredili su je na taj način koji je najbolje odgovarao ruralnim navikama. Karakter te urbanizacije je definisan kao zaostajanje načina života iza urbanizacije. Urbani okvir tog svijeta je istovremeno predsocijalistički zato što se individualna potrošnja loše uklapala u opremu grada koja je bila namijenjena kolektivnoj potrošnji.

Stoga, odnos načina života i urbanizacije je u tim zemljama je bio još nejasniji.

Zemlje u razvoju karakterizira urbani nesklad - urbanizacija je ispred industrijalizacije, a oblici života su ispod urbanizacije.

Zemlje trećeg svijeta karakterizira činjenica da urbanizacija napreduje mnogo brže nego industrijalizacija koja ne predstavlja faktor porasta urbanizacije. Grad trećeg svijeta ne odražava zahtjev za industrijskim rastom zemlje, urbanizacija je uzrokovana krizom ruralnih oblasti, demografskom prekomjernošću i postojanjem parazitarne sistema u gradu vezanih za međunarodni kapitalizam. Osnovna neravnoteža ovog tipa urbanizacije, bez industrije, ogleda se u neravnoteži zaposlenja. Novopridošlo stanovništvo pasivno učestvuje u modelima potrošnje. Ti modeli su ruinirali selo i doveli do dislokacije tradicionalnog društva i njegovih oblika života u urbane forme gdje se tradicija nije promijenila.

Na nivou prijedloga istraživanja u ovom Institutu istaknuto je adaptiranje grada načinima urbanog života. Kao centralni problem nametnulo se diferenciranje svakodnevnog života u urbanoj sredini i s tim povezano djelovanje rada na način života: prihodi, društveni život, potrošnja, porodica. Za urbanog sociologa među osnovnim predmetima istraživanja je mjesto stanovanja, potrošnja i porodica. Sociologija prebivališta i stanovanja se direktno oslanja na individualne definicije o prebivalištu, moralno, simboličkom i socijalnom značenju koje takvo prebivalište izaziva ili osujećuje.

Odnos načina života i urbanizacije ustanovljen je opštim karakteristikama društva (Merrifield, 2000) ali te karakteristike su promjenjive s obzirom na različite društvene grupe.

Važan okvir istraživanja jeste uočavanje modela potrošnje i da li te grupe same stvaraju ili imitiraju tipove potrošnje, posebno u domenu kulturne potrošnje i dokolice.

Urbanizacija pruža traženu i omogućenu opremu namijenjenu za zadovoljenje urbanih potreba.

Urbana oprema je shvaćena u njenoj uskoj povezanosti sa specifičnim potrebama kao što su kulturne, sportske, komercijalne, uslužne itd. Važno je istaći da urbana oprema pruža ne samo jednofunkcionalne rezultate nego latentne. Faktor bogaćenja društvenog života u određenom urbanom području spada u kompozitne definicije strategija grupa i ustanova koje u gradu dijele vlast. Osobine društva bi bilo moguće testirati s obzirom na buduće optimalne (povećana gustina, urbana osnova, vrijeme urbanizacije) jer društvene osobine nemaju razrađene mehanizme za promijenjenu društvenu situaciju. One su vezane za prošlost odnosno za određeni sociokulturni sloj u prošlosti, njihove prihode, ideologije i tome slično. Uključivanje društvenih odnosa u okvir urbane opreme, preuranjene ili zakašnjele, nužno je povezan sa analizama načina života u urbanoj okolini.

Urbanizacija je u stanju da stvori rezidue prostornog ili vremenskog karaktera, kojima odgovaraju neočekivani centri aktivnosti mladih, subkulturnih i marginalnih grupa. Te potrebe otkrivaju radio stanice koje improviziraju sa ponuđenom urbanom okolinom i opremom i na taj način proizvode sasvim novu potrebu koja je bila zanemarena ili neočekivana planom.

Također, u okviru ovog Instituta postavljen zahtjev za analizom tipova gradova kojima sa velikom vjerovatnoćom odgovara određeni način života sa ciljem da se stvori odgovarajuća baza za komparativnu urbanu sociologiju.

Nametnula se potreba za istraživanjem urbanističkih službi i agencija koje su povezane sa najmoćnijim grupama u gradu, te analiza osnovnih urbanih ideja moćnih grupa i njihov uticaj na proces urbanizacije i način života. Makro-odluke o urbanom rasporedu i javnom životu donose društvene elite zbog čega je ostali dio stanovništva prisiljen da svoje odluke donosi u ograničenom i skućenom domenu. Urbanističke odluke izmiču većini stanovništva, sa rezultatom da stanovništvo, koje ne učestvuje u makro-odlukama, mnogo više ulaže u ono što im ostaje u domenu njihovih kompeticija, tj. riječ je o nastojanjima vezanim za potrebe svakodnevnog života, kao što su paviljoni. Ovaj tip mikro-odluka daje oblik urbanom prostoru i vremenu (Lefevr, 1974), te predstavlja jedan od uzroka čvrste veze između stanovnika, ali slabog društvenog života koji je u cjelini osiromašen.

U okviru instituta analitički interes je bio usmjeren i na sliku grada produciranu od strane arhitekata shvaćenih kao grupa. Jezik arhitekture je prožet idejom da prostorna organizacija može direktno utjecati na društvene strukture, što je precizno kritikovano, osobito u domeni činjenice da zakoni urbanizacije nisu pomirili grad sa njegovim stanovnicima (Lefevr, 1969).

NOVE TENDENCIJE

Iz izlaganja koje slijedi vidjećemo da je glavnina zahtjeva postavljenih u ovom institutu kasnije razrađivana u novijoj urbanoj sociologiji.

Tokom 70-tih godina u okviru "International Sociological Association", odnosno u okviru ogranka "Committee on Urban and Regional Research", izražene su tendencije novog pristupa proučavanju urbanog fenomena. Tendencije su bile utemeljene na osnovu činjenice snažne industrijske i tehnološke promjene tokom 60-tih godina prošlog vijeka, koje su dovele u pitanje pojmovnik klasične urbane sociologije, a naročito zbog pogoršanja urbane situacije. Urbanitet se decentrirao sa socio-prostornog na socio-kulturalno, političko-ekonomski i na ideologijski fenomen. Na temelju ove orijentacije zanemarena su istraživanja naprimjer, "Urban personality" (Lebas, 1982).

Osnovni razlog tome je novi odnos rada i grada, odnosno činjenica da je međunarodni kapital proizveo konceptualizaciju gradskog prostora kao novog područja investiranja kapitala.

Kapitalizam 60-tih i 70-tih godina prošlog vijeka nametnuo je novu podjelu rada, nove oblike socijalizacije radne snage, pojavu kolektivne potrošnje i pojavu državne intervencije osobito u području niveliranja klasnih konflikata u stratifikacijskom stambenom prostoru. Značajne intervencije države su se ogledale i u migracijskim tokovima radne snage sa perifernih industrijskih prostora u domicilne industrijske zemlje. Najznačajnija tema novije urbane sociologije može se smatrati intervencija države u sprezi sa novim oblicima kapitalističkih formi produkcije društva i grada. Konsekvence kompetitivnog karaktera kapitalizma osobito su analizirane od strane marksistički orijentiranih urbanih sociologa (J. Lojkine, M. Castells) na razini prostornog urbanog planiranja koje je određeno izrazitom intervencijom države u kapitalističke tokove. Država je nametnula oblike kolektivne potrošnje kako bi poremećenu ravnotežu držala pod kontrolom na taj način što distribuirala elemente blagostanja u cilju osiguranja društva i njegove reprodukcije. Egzistencijski nivo stabilneta društva, posredstvom države, manifestira se u području šire potrošnje, izgradnje masovnih stambenih naselja, podsticanju masovne potrošnje, zapošljavanju, čime se neutralizira klasni konflikt i decentrira se na marginalne konstante. U tom kontekstu su se izdvojile teme koje se odnose na urbane pokrete i borbe. Urbanizam je shvaćen kao distribucija investicija i aktivnosti potrošnje u prostoru koji rezultira karakterom i oblikom okoline u kojoj je stanovništvo distribuirano s obzirom na moć potrošnje.

KRITIKA KLASIČNE URBANE SOCIOLOGIJE

Manuel Castells je najznačajniji kritičar klasične urbane sociologije, osobito Chicago urbane sociologije. Klasični urbani sociolozi su po njegovom mišljenju stvorili pojam "urbanog društva" koje je definirano urbanom kulturom koja je izjednačena sa određenim društvenim normama i vrijednostima. Castells zamjera Wirthu (Urbanism as Way of Life) da grad razumijeva kao specifični kulturni

sadržaj i sam postaje eksplikativna varijabla tog istog sadržaja. Urbana kultura se nudi kao njen način života. Klasični urbani sociolozi su prihvatili uzročnu vezu fizičke forme, rada i ponašanja individua, a Castells se pita da li postoji uzročna posljedična veza između prostornih oblika grada i karakteristika socijalnog sadržaja unutar urbane kulture. Wirth je smatrao da je urbanizacija trajni proces, a Castells da je urbanizam u opoziciji spram ruralizma. Po Wirthu određeni društveno-ekonomski sistem proizvodi specifične prostorne oblike. Klasna struktura kapitalističkog društva eksplicirana je u postojanju različitih urbanih okolina i kategorija naselja s obzirom na socijalnu strukturu društva. Prostorne jedinice ispoljavaju određene vrijednosti koje očitavaju kao provođenje određenog načina života. Standardizirani obrasci načina upotrebe prostora ne mogu uspostaviti hijerarhiju i tipologiju klasno-prostornih odnosa, smatra Castells. On uzima za primjer slumove za koje konstatira, da ne mogu nestati, jer nije nestalo konstelacije društvenih odnosa koji ih stvaraju i okolinski moment objašnjenja kulture sluma ne može imati status ekspanzivne varijable. Slumu je, osim klasno definirane okoline, potrebna i skupina ljudi koji vrijednosno pristaju da tu žive i preko vrijednosnih orijentacija organiziraju okolinu.

Za Castellsa slum ima hipotetički smisao, a za Wirtha eksplanatorni (Wirth, 1969).

Castells smatra naivnom ideju Chicago urbanih sociologa da se određene vrijednosti, određenih socijalnih skupina ispoljavaju u konkretnom prostoru, koji je definiran simbolima preko kojih se mogu očitavati vrijednosti, odnosno čini se jasnim odnos između ponašanja određene socijalne skupine i elemenata njene ekspresije u prostoru. Po Chicago sociolozima društvo je suma različito uobličjenih prostora. Za Castellsa društvo je "...manje ili više kontradiktorna artikulacija interesa, prema tome socijalnih činilaca koji nikada ne predstavljaju sebi i jednostavno sami sebe, nego uvijek u odnosu na nešto drugo. Prema tome rezidencijalni prostor nije stranica, na kojoj su otisnute socijalne vrijednosti" (Castells, 1976, str. 37). Socijalna situacija u prostoru znatno su kompleksnije i ne mogu se očitavati samo u prostoru, nego se situacije moraju proučavati u kontekstu širih društvenih determinizama i tom smjeru ih objašnjavati. Jedan od značajnijih prigovora Chicago urbanim sociolozima od strane Castellsa jeste da su zamijenile stvarne društvene odnose prostornim.

Problem karaktera prostora klasična Chicago urbana sociologija poima kao nezavisnu varijablu i temeljila se na međuuzročnim odnosima društva i prostora, odnosno na činjenici da se društvo realizuje u prostoru. Saznanje o strukturi odgovarajućeg prostora odgovaraju saznanjima o konkretnom društvu. Sve društvene pojave teže da se manifestiraju u prostorne kategorije. Međutim, za Castellsa prostor je "...materijalni proizvod u odnosu sa drugim materijalnim elementima među kojima je i čovjek koji sam ulazi u posebne društvene odnose i koji daje prostoru (i drugim elementima tih odnosa) oblik, funkciju ili socijalno značenje. Dakle, ne radi se samo o prostiranju socijalne strukture, nego o konkretnoj ekspresiji svakog historijskog dijela u kome je društvo specifično. Pitanje je, dakle, uspostavljanja na sličan način kao i za svaki drugi realni objekt, strukturnih i konjunkturnih zakona koji upravljaju njegovom egzistencijom i transformiraju ga, kao i specifičnosti njegove artikulacije sa drugim elementima historijskog realiteta" (Castells, 1976, str. 39). Prostor se jednostavno definira kao historijski realitet i podložan je odrednicama tog realiteta,

pa prema tome ne postoji teorija prostora, a da ona istovremeno nije opća socijalna teorija. Teorija prostora, po Castellsu, je teorija socijalne organizacije koja se realizira na temelju međuovisnosti pojedinca i principa centralnih funkcija. To znači da je svakom pojedincu ili grupi data određena pozicija u određeno društvenom sistemu. Ta pretpostavka definira sistem odnosa između funkcionalno razdijeljenih dijelova društva, koji su teritorijalno lokalizirani. Urbana zajednica je cjelina procesa koja oblikuje, distribuira i uređuje odnose ekoloških jedinica ili prostornih oblika koji predstavljaju specifičnost u odnosu na svoje posebne okoline. Urbanim stanjem dominira centralna funkcija (industrija), određene vrijednosti izražene u prostoru kao i klasna borba izražena u urbanim konfliktima i strategijama.

Castells kritikuje pojam “urbano” smatrajući da je taj pojam ideološki intoniran i ima kulturološko značenje (Castells, 1976). Njegova upotreba nije naivna: “cijeli problem je u sljedećem: termin urbano i urbana kultura nije nevin termin, on sugerira hipotezu proizvodnje društvenog sadržaja (urbano) i trans historijsku formu (grad) kao što izražava i opću koncepciju proizvodnje društvenih odnosa, odnosno, cijelu teoriju društvene promjene (social change), odnosno, teoriju revolucije” (Castells, 1976, str. 75).

Castells se protivi pojmu urbanizacije kao svjetskog procesa, jer taj proces ne uvažava stanja različitih društava nego se svodi na jednu matricu razvoja koji je jako upitan u zemljama trećeg svijeta. Društva tranzicije bi mogla ponuditi alternativna rješenja, jer su to nedovršena društva i razvijaju se prema idealnom tipu, zbog čega im tranzicionalnost daje šansu za alternative.

Ujedno ističe da je urbanizacija socijalističkih zemalja, poput Kine i Kube, ubrzana i nekontrolisana, te neadekvatna stepenom razvoja društva. Ta urbanizacija izraz je određenih političkih programa i alternativni programi urbanizacije trebali bi biti osnovani na drugim vrijednostima.

Castells je uložio ozbiljan napor da odredi staus urbane sociologije. On se pita šta je to relevantno za gradove, a nije za okolinu? Da li je urbani fenomen nešto što nije ruralno, i da li organizacija ekonomije definirana prirodom industrije ili prirodom podjele rada? On smatra da su urbani problemi problemi urbanog društva, jer postoji određena povezanost između tipa prostora i određenog tipa društva. Međutim, on upravo preko pojma urbanog upozorava na ideološku funkciju urbane sociologije prije svega zbog mistifikacije gradskog društvenog života.

To je dovelo do toga da se o klasičnim problemima društva razmatra kao o urbanim problemima, a s druge strane prezentiraju se kao tehnički problemi urbanog prostora. On smatra da je to invertiranje problematike jer se tvrdi da društvena organizacija ne ovisi o društvenoj situaciji, klasnim odnosima, klasnoj borbi itd., nego jednostavno, o prirodnim, prostornim, tehničkim i biološkim uvjetima. Svaka stvarna osnova akcije invertira se u tehničke termine, a urbano planiranje tehnokrata zamjenjuje političku debatu između političkih grupa. Zbog toga predmet urbane sociologije postaje beskonačan, od problema gradskih klasa do problema saobraćaja i lokalnih izbora. On smatra da društvo ne može biti eksplicirano u prostoru zbog toga što je prostor samo jedna njegova dimenzija. Urbana sociologija svoj predmet istraživanja može naći samo ako su prostorno i društveno u identitetu, odnosno

kada je prostor izražen u odrednicama socijalne organizacije. Prostor, međutim, ipak sadrži kompleksne procese koji se odvijaju u latentnom obliku.

Grad, kao sociološka varijabla, definisan je kao urbanizam (R.E. Park) i urbanizacija (W.E. Burgess, L. Wirth) i u sociološkim terminima grad je bio i ostao stvarni predmet interesa urbane sociologije. Ali Castells smatra da je Park pogrešno smatrao da je polje interesa urbane sociologije sve što se nalazi u gradu, što implicira da su sociologija i urbana sociologija identične.

Izlaz je, doduše, nađen u decentriranju predmeta istraživanja sa grada na gradsku zajednicu (William F. Whyte, A. Hollingshead) gdje su se istraživanja odvijala sa ciljem da se otkriju procesi dezorganizacije, neprilagođenosti, autonomne supkulture, te načini otpora integrativnim formama.

Castells ističe da je sociologija integracije češći pojam od urbane sociologije iako je glavina predmetnih identiteta utvrdila u prostoru urbanih studija. Na nižim teorijskim nivoima upotrebe urbanog konteksta, kao nezavisne varijable, može se derivirati iz činjenice da su različiti urbani prostori karakterizirani različitim tipovima ponašanja. Rezultati istraživanja su pokazali da tendiraju

kontekstu kao irelevantnom na nivou eksplanatorne varijable. Ako se razmatra varijacija interaktivnih modela u skladu sa urbanim kontekstom, utvrdiće se da determinante interakcije u npr. malim susjedstvima, inspirirane dobrom i polnom strukturom, a ne urbanim kontekstom. Intenzitet interakcije varira sa socijalnim statusom rezidencijalnih prostora, modelima lokalne socijalne participacije i koja je restriktirana na srednju i gornju srednju klasu. Također su važnije klasne diferencijacije u formiranju prijateljstva nego je to isti urbani kontekst. Jednostavno, karakteristike urbanih prostora su ovisne od njihovih socijalnih karakteristika. Društvo je još uvijek iznad grada i grad sam po sebi ne znači poseban predmet istraživanja. Za Castellsa, kao marksistu, ne postoji "Urbanizam as Way of Life" nego "Industrialism as Way of Life" u smislu da je urbanizam i kulturalna ekspresija kapitalističke industrijalizacije, pojava tržišne ekonomije i procesa racionalizacije modernog društva (Pickvance, 1976).

U svom uvodu u knjizi o urbanoj sociologiji Pickvance (Pickvance, 1976) je podvrgao kritici Castellsov epistemološki napad na mogućnost znanstvenog utemeljenja urbane sociologije kao samostalne discipline.

Castells je naime, pokušavajući da dokaže da je urbana sociologija čisto ideološka disciplina koja kapitalističke moduse produkcije prikazuje kao univerzalne, poricao mogućnost konzistentnog demarkiranja kako urbane cjeline kao teorijskog objekta tako i urbane zajednice kao realnog objekta. Prema Castellsu je urbana sociologija u stvari jedna u sebi fragmentirana ideologija koja i ne zaslužuje da ju se tretira kao homogeno povezan teoretski program.

Pickvance je dokazao da Castellsova dedukcija nije valjana. Kako je Castells svoju dedukciju izveo na temelju dvije premise, a) o urbanitetu se može govoriti samo ako se karakteristike urbane zajednice reflektiraju kroz prostorne posebnosti grada, u odnosu na selo, što on poriče; i b) ako te prostorne posebnosti prate posebne kulturne karakteristike grada kao zajednice, Pickvance je pokazao da Castellsova negacija

premise a) nije validna. Dakle, nasuprot Castellsu koji je direktno tvrdio da “ne postoji polje realnosti koje se može nazvati “urbanim””, Pickvance kaže da “ako prihvatimo pojam društvene formacije u kojoj dominiraju kapitalističke i industrijske forme koje su izvor kulturnih obrazaca” (što bi Castells zasigurno prihvatio), onda “nam preostaje da izučavamo a) kako je ekonomska baza prostorno strukturirana, i kako to strukturiranje predstavlja izvor diferenciranja između različitih naselja, i b) kako pojedinačni društveni sistemi operiraju u zadanim naseljima (tj. sociologija zajednice)”. Dakle, čak i kada bismo, poput Castellsa, prihvatili tvrdnju da se u načelu prostorne strukture modernog grada ne razlikuju od prostornih struktura sela, ipak, kako to elegantno izvodi Pickvance, možemo istraživati konkretne specijalne manifestacije npr. ekonomskih odnosa u konkretnom gradu, što znači da sociologija grada ipak može imati valjan i jasno opisiv teorijski objekt, da, dakle, ipak postoji polje realnosti koje se može nazvati “urbanim”.

Što se pak tiče samog historijsko-materijalističkog pristupa urbanoj sociologiji Pickvance smatra da on ima vrijednost, ali da metodološki ne iscrpljuje sve ono što je relevantno za predmet istraživanja urbane sociologije. Npr. kada se govori o problemima u oblasti stanovanja i njihovoj vezi sa reprodukcijom snage rada i kapitala, onda historijsko-materijalistički pristup može biti od značajne pomoći. Isto vrijedi i za problem odnosa između političko-ideologijske kontrole radne snage i stupnja disperzije radne snage u naselju, kao i finansijske kontrole rente za iznajmljivanje stambenog prostora. No kada se u okvirima urbane sociologije istražuje npr. utjecaj fizičkih formi na kvalitetu i karakter socijalnog interagiranja sa susjedima, onda nam historijsko-materijalistička metodologija ne može biti od značajnije pomoći. Pickvance stoga jasno i zdravorazumski pokazuje granice i domete historijsko-materijalističkog pristupa urbanoj sociologiji.

Urbana sociologija u vrijeme Parka je studirala sve socijalne fenomene koji su se pojavljivali u urbanom kontekstu sa nespecifičnim teorijskim predmetom, tj. istraživanja su bila limitirana i fokusirana procesima akulturacije imigranantskih grupa ili pak njihovog odbijanja akulturacije u američko društvo, što je takođe po Castellsu, različit i neeksplicitni naučni predmet. Glavnina istraživanja Chicago urbane sociologije su se bavila prostornom organizacijom tj. urbanizacijom. Kao što smo naveli on smatra da je prostor materijalni elemenat i nije naučni predmet istraživanja. Treći predmet istraživanja Chicago sociologa je ekološki kompleks i nije ništa drugo do teorija socijalne strukture i, shodno tome, nije teorijski predmet urbane sociologije.

U pogledu budućnosti urbane sociologije Pickvance polazi od pitanja da li postoji vjerovatnoća da će socijalna jedinka koindicerati sa prostornom jedinicom. Socijalna jedinica se definira, s obzirom na funkcionalistički pristup, kao socijalni sistem, s obzirom na historijski pristup, kao sistem akcije, i a obzirom na semiologijski pristup kao sistem znakovlja. Kada socijalni sistem egzistira unutar zadatog prostora upotrebljava se pojam zajednica i ona je objašnjena kao rezultat tog koindiciranja.

Zajednice su, po Castellsu, neodređene relokacije i nisu nužno locirane u urbanim prostorima, što predstavlja vrlo nepouzdan temelj koji se spočitava u urbanoj sociologiji. Kada sistem akcije koindicira sa prostornom jedinicom pojam urbane insti-

tucije se najčešće koristi u značenju procesa transformacije društva, koja odgovara Weberovom poimanju srednjovjekovnog grada kao političko-administrativnog sistema koji je imao visok stepen autonomije i kao takav imao je oblikovnu ulogu u društvu (grad je izvor inovacija, razmjena i promjena), ali ujedno i u značenju kontrolirane promjene. Castells je u dilemi da li se autonomne urbane institucije mogu identificirati u današnjim društvima zbog čega smatra da to ne može biti predmet urbane sociologije.

Pickvance smatra da urbano ima više okvira i može se odnositi na prostornu formu (grad kao suprotnost selu), na kulturalni model (urbanizam kao suprotnost ruralizmu, kao načinu života) ili u strukturalnu formu (grad kao izvor kontrole u urbanoj hijerarhiji) i po tome Wirth je u pravu kada urbanizam razumijeva kao karakterističnu tendenciju stvorenu od grada. Doduše, u industrijaliziranim društvima prostorna i kulturalna distinkcija urbano-ruralno je problematična, kako je R. E. Pahl pokazao u "Urbs in Rurs" gdje urbanizirane prednosti sa njihovim seoskim komuterima (pripadnici lokalne i dnevne migracije selo-grad) mogu biti značajno smatrana kao urbano ili ruralno u prostornom smislu.

Pickvance smatra nekompetentnim Castellovu argumentaciju pitanja urbanog teorijskog predmeta kao jednog od koincidencija u relaciji socijalna jedinica – socijalni prostor koji i ne mora biti, jer zajednica nije ograničena prostorom i odbija distinkcija ruralnog i urbanog prostora.

Takođe smatra da sociologija zajednice, kao produkt kapitalizma, ima mogućnosti da se uspješno konstituiraju, jer ne mora nužno biti identificirana sa sociologijom modernog društva. Prostorni i kulturalni aspekti urbano-ruralne distinkcije, ako nisu upotrebljivi, rezidualno se centriraju u strukturalne forme distinkcije urbano-ruralnog kontinuuma.

Jedan od izvora ovog kontinuuma su objedinjene funkcije u ekonomskom sistemu koje imaju reperkusije u klasifikaciji prostora, stanovanju i politici koja ne smije biti zanemarena. Ako se prihvati da socijalna formacija, u kojoj kapitalizam i industrijske forme dominiraju i izvor su kulturalnih modela još uvijek ostaje pitanje kako je ekonomska struktura prostorno izražena i kako je ona izvor diferencijacije između urbanog i ruralnog i kako pojedini socijalni sistemi operiraju u datom okviru. Prema tome odnos prema prostoru je izraziti urbani predmet istraživanja (Pickvance, 1976).

Mogućnosti autonomnog djelovanja urbane sociologije postoje u području kolektivne potrošnje (stanovanje, dokolica u prostoru, škola itd.) koju karakteriše činjenica da u savremenom svijetu grada sredstva kolektivne potrošnje nisu robe nego usluge i ne mogu se realizirati ukoliko se odvoje od sredstava za proizvodnju. Kolektivnu potrošnju provodi i organizuje država i predmet potrošnje postoji samo u odnosu na kolektivnog potrošača, te predmet kolektivne potrošnje nije predmet trošenja u smislu da se mora nadomjestiti novom ponudom (naprimjer, park ne može biti potrošen, može biti samo obnavljan i održavan).

FOKUSIRANJE PREDMETA ISTRAŽIVANJA URBANE SOCIOLOGIJE

William G. Flanagan u "Contemporary Urban Sociology" (Flanagan, 1993) smatra osnovnim pitanjem za nagovještaj savremene urbane sociologije pitanje šta će postati kohezivni mehanizam koji je održavan u ruralnom socijalnom redu, odnosno što će biti community u novom urbanom svijetu. Koji uticaj urbanizacija ima na forme socijalne organizacije? Tenzije između grada i zajednice su ostali centralni problemi urbane sociologije, tj. glavno je pitanje kako urbano okruženje modificira načine na koje ljudi misle i ponašaju se. Tradicija, iz koje se razvila urbana sociologija, je osigurala temelje za razvoj različitih interpretacija urbanizma kao što je i osigurala bazu kritičizma savremene urbane sociologije. Flanagan također smatra da urbana sociologija nije nikada uspješno definirala svoj predmet i u tom smjeru postojalo je samo nekoliko pokušaja. Grad, kao kompleks uzroka i posljedica očigledno onemogućava upotrebljivu definiciju. Grad je dinamički fenomen koji je stalno u promjenama. Grad se dramatično mijenja zahvaljujući investicijama kapitala i populacijskim kretanjima ka urbanim centrima, unutar i između nacija i između regija. Rast gradova trećeg svijeta je dramatičan i postaju veći nego veliki gradovi industrijskog svijeta. U zapadnim gradovima, metropolitanske regije iskušavaju perpetualnu transformaciju istovremeno teško kontrolišući urbanu populaciju. Metropolitanska periferija nema granice i to dovodi do urbane decentralizacije, odnosno postaju policentrične jedinice i dovode u pitanje stare utemeljene kategorijalne reference uokvirenog urbanog života, što se na kraju razara u zamisli kohezivnog socioprostora. Kohezivni socioprostorni elemenat, unatoč razaranju grada (od grada do metropolisa) i unatoč činjenice da je kulturalni uticaj svuda oblikovan savremenim društvom, urbanizacija postaje svojstven proces, zbog činjenice da najsnažnije urbane službe moraju reagovati na to stanje. To sve osigurava urbanoj sociologiji fokus interesa. Urbana sociologija sadrži, smatra Flanagan, zagonetku u onim problemima koji postaju identificirani označavanjem urbanog kao mjesta. Urbana sociologija je u nominalnom smislu vezana za geografski, prije nego za sociološki objekt, kao što je naprimjer socijalna organizacija. Analiza procesa koji imaju urbanu dimenziju su često iza osobnosti grada, pa tako analiza susjedstva potrebuje da bude shvaćena kao dokaz globalnijih činjenica.

Iz toga proizilazi da je nesukladan napor između nominalnog identiteta (urbana lokacija) i šireg polja akcije koja mora osigurati bezuslovan kontekst za sve sociološke analize (globalni procesi).

Prostorne dimenzije socijalne organizacije su se pojavile u vrijeme kada je grad bio najdramatičnije upotrebljiv u domenu prostornih manifestacija socijalnih promjena. Grad je postao analitički kontekst istraživanja prostora. Fokus urbane sociologije postaje gusto naseljeni centar, jer kada ispituujemo prostorne dimenzije moći, političkih i ekonomskih snaga, koristimo termine "manhattanization" ali kada se tretiraju promjene locirane na Manhattan-u tad se misli globalni kontekst i razmatraju se tenzije između mjesta i širih procesa kao jedan od glavnih zadataka savremene urbane sociologije. Oblast urbane sociologije ostaje i dalje iskustvo i ponašanje individua, strukturalne uloge gradova u kontekstu promjena, dinamički elementi socijalne ekologije, istraživanje ljudskih napora za obnovu socijalnih veza, klasnih sukoba.

Grad je ujedno i način da se socijalni problemi rješavaju. Grad konstituira okolinu koja pomaže oblikovanju izbora individue, koji uglavnom stalno stvaraju i mijenjaju tu okolinu. Ukratko, urbana sociologija ostaje heterogena i predstavlja mješavinu različitih ideja i zapravo nijedna orjenatacija u urbanoj sociologiji nije eksplicitno napuštena.

Urbane studije uključuju istraživanje iskustva i ponašanja pojedinaca, druge se bave strukturalnom ulogom gradova u širem historijskom opusu promjena. Grad ostaje scena ponašanja, dinamičkih elemenata socijalne ekologije i ljudskih veza. Efekti izolacije, koje su Simmel i Wirth povezali sa metropolom i urbanim, još uvijek su temeljne pretpostavke za suvremene teme kao što je zajednica, prijateljstvo, subkultura, etničke dimenzije urbane zajednice, novi val etničkih migracija itd.

Novo pitanje zajednice mora odgovoriti na vezu lokalne analize i strukturalne političke ekonomije te odnosa prema neformalnoj ekonomiji i globalnim ekonomskim promjenama.

Empirijski naglasak u najnovnijim istraživanjima sugeriraju da lokalne studije, posebno one koje su povezane sa ekonomskim promjenama i lokalnom političkom djelotvornošću, će zadržati prominentno mjesto u urbanoj sociologiji. Ekološki pristup je također važan u urbanim studijama, modeli urbane ekspanzije i promjena su suštinski u suglasju sa nasljeđem ekologije. U Evropi i Americi zbivanja su rezultirala nacionalnim i internacionalnim ekonomijama koje imaju jasne prostorne dimenzije i proizvode konvulzivne epizode promjena u lokalnim ekonomijama. Ekonomija koja ima moćan i ireverzibilan uticaj na urbano socijalnu teoriju, je bila odgovorna za ponovno svraćanje urbanih analitičara na lokalne akcije u pravcu razmatranja globalnih ekonomskih uticaja.

Urbana sociologija trećeg svijeta je van glavnih urbano-socioloških razmatranja i teorijski razvoj je otpočeo prije 20 godina sa implikacijama da izazove pažnju u domenu promjena na periferiji.

Ta urbana sociologija sugerira da će se budućnost bogatih i siromašnih preklapati unutar trećeg svijeta i da će zauzeti međunarodni nivo problema prije nego nacionalni nivo. Neformalni sektor rada (nezaštićeni rad) trećeg i prvog svijeta u osnovi su iste stvari i sukladno tome pretjerana urbanizacija može biti povezana sa deindustrijalizacijom razvijenih ekonomija (seljenje kapitala i izvoz prljavih industrija).

Političko ekonomski modeli koji su producirani nemilosrdnošću globalnih snaga, ali koje nisu u mogućnosti predvidjeti sve rezultate u specifičnim lokalitetima. Na taj način lokalni uslovi variraju između gradova koji su slično situirani, ali sa različitom referencom prema globalnim ekonomskim snagama.

Razlike u rezultatima veza su rezultat historijskih i kulturalnih okolnosti koje specificiraju one lokalitete i shodno tome, manifestiraju promišljenu ljudsku akciju. To nas podsjeća da ljudi pokreću akciju, a ne društvo ili ekonomije, i, da akteri, birajući svoj izbor, pokazuju da su alternativni rezultati mogući.

Fokus debate u urbanoj nauci je na taj način promijenjen nanovo, jer su socijalni (urbani) akteri nanovo izabrali način da oblikuju lokalne uslove. To objašnjava no-

vonastajuće veze unutar pojedinih gradova, a posredstvom industrijskog kapitala i njegove potrebe za jeftinom radnom snagom da ostane kompetetivan i konkurentan, od strane etničkih i imigrantskih skupina. Postavlja se pitanje da li lokalne elite ili građanstvo može prevazići globalne snage od oblikovanja lokalnih uslova. Ova pitanja stoje u centru interesa u savremenoj urbanoj sociologiji.

Trendove u urbanom sociološkom mišljenju je moguće odrediti kao dva trenda, jedna koji je već duže prisutan i jedan koji je nešto noviji. Može se smatrati da je klasična urbana sociologija još uvijek prisutna u sadašnjim interpretacijama, ali u novijoj fazi globalna politička ekonomija dobija na značaju. Tako je, zajedno sa klasičnom urbanom sociologijom i njenim implikacijama obogaćena teorijska mreža. Savremeni empirijski trend usmjeren u pravcu lokalnih zajednica preuzima vodeću poziciju i ravan je istraživanjima modela svjetskog sistema i njegovih implikacija. Za urbanu sociologiju su to još uvijek važna istraživanja, pa tako mnogi govore o potencijalnoj savremenosti, potencijalne za lokalne empirijske napore koje vode do globalnih teorija. U periodu od William F. Whytovog "Street Corner Society" i Herbert Gansovog "Urban Villagers" ponuđen je dokaz da ljudi, koji žive u gradovima, zadržavaju snažan osjećaj zajednice i socijalne participacije. Napori urbanog modela života, u apstraktnom i idealnom – tipskom smislu, su potvrđena empirijskim radom koja su demonstrirala negaciju alijenacije i modele masovnog društva.

Kao što smo naveli, tokom 70-tih godina prošlog vijeka, diskusija o urbanoj kulturi je bila definirana marksističkom kritikom da je predmet urbane sociologije irelevantan za političko – ekonomsku krizu gradova. Dalji razvoj polit – ekonomske paradigme pokazao je da teorijsko razmatranje ima vezu sa socijalno – prostornim potrebama sa perspektivom da se protegne na regionalni ili globalni nivo u cilju da se uputi u izvore promjena.

Kapitalizam ostaje ekonomska racionalizacija svijeta unutar jednog tržišta i osigurava neophodne početne tačke za razumijevanje što se dešavalo sa lokalnim nivoima. Naglašeni empiricizam i lokalizam, koji je utemeljen kroz teoretiziranje i operacionaliziranje globalnih nivoa analize, stvara razumljivost varijabiliteta lokalnih uslova. Raniji trendovi su uključivale alternacije teorijskih i empirijskih naglašavanja. U tom smislu dolazi do pojave da najnovije empirijske studije lokalnih uslova predvidljivo reagiraju na teorijske generalizacije političke ekonomije koje su moćno dokazivale određene lokalne uslove. Kako god, današnji trend istraživanja predviđa promjene u teoriji unutar urbane sociologije. Naglašavanje empiricizma i lokalizma je reakcija na pretjerani determinizam i teorija koje naglašavaju moć socijalnih struktura nad individualnim zbog čega se ne može adekvatno odgovoriti, u okviru referenci globalnih političko-ekonomskih snaga, na pitanje zašto jedna zajednica prosperira, dok druga, slično situirana, stagnira ili razvija druge načine aktualizacije. Strukturalnim interpretacijama društva nedostaje aplikacija lokalnih nivoa. Sigurno je da lokalne varijable mogu ponekad izbjeći posljedice globalnih uslova i zbog toga se moraju uzeti u obzir. Pitanje je kako je promjena determinirana, da li lokalnim izborom ili je izvedena od strane lokalne elite građana. Empirijski naglašena istraživanja lokalnih zajednica reflektiraju nemogućnost strogo determinizma da interpretira urbanu situaciju. To takođe reflektuje popularnu, postmodernu filozofiju sa nastojanjem povlačenje iz formalnih, rigidnih modela interpretacije u

sociološkom, akademskom i umjetničkom domenu. Najveća tenzija u urbanoj sociologiji odigrava se između teorijske orijentacije strukturalista i istraživanja koja su orijentirana na lokalne uslove. To je premjestilo dijalog između kulturalista i strukturalista ili između ekologista i ekonomista. Kretanje unutar urbane sociologije u pravcu lokalizma i empiricizma je konzistentan, sa postmodernim impulsima, u pravcu naglašavanja nejedinstvenosti, otvorenosti interpretacije i aplikacijom teorije. Umjesto interpretacije koja opisuje klasu, savremena istraživanja naglašavaju konflikt koji postoji između različitih kategorija elita.

Značajan interes urbane sociologije su urbani pokreti. Dosadašnja istraživanja ukazuju da urbani pokreti nisu predstavljeni u terminima klase nego u terminima različitih koalicija sa različitim gradskim akcijskim grupama (susjedstvo i socijalni pokreti).

Globalni kontekst i međunarodno tržište je kontekst u kojem sve pojave mogu biti shvaćene, ali su lokalne prilike nevidljive. Lokalna zajednica, elite, građanske koalicije, obične individue i njihovi izazovi su analitički kontekst u urbanoj sociologiji i imaju povratni uticaj na intraurbane i interurbane analize (Krupat, 1989). U empirijskim istraživanjima otvorena je mogućnost metodoloških inovacija i aplikacije sa različitim nivoima teorije. Kao prirodan impuls u budućim urbanim istraživanjima nameće se mogućnost u razmatranju mogućnosti sinteze. Početna saglasnost se sastoji u tome da je urbana okolina primarna fizička manifestacija međunarodnog kapitalizma. Čak i oni koji naglašavaju važnost lokalne inicijative prepoznaju da, ono što su opisali, je samo stvar varijabilne otpornosti lokalnih varijabli na globalne uticaje koji su podjednako i udaljeni ali i prisutni u lokalnom okruženju. Iako su te studije vitalne za razumijevanje pune varijabilnosti uticaja globalnih tržišnih snaga na lokalnu zajednicu, naglasak na jedinstvenosti rezultata je za sada mala uporišna baza. Lokalne studije reafirmiraju važnost urbane okoline kao jedinstvene okoline. Lokalne okoline demonstriraju uzročnu vlastitost na što urbana sociologija ima ekskluzivno pravo studija. Lokalne zajednice su intenzivirane arene svjetske političke ekonomije.

Urbana sociologija je još uvijek označena kontrastima prema selu i gradu kao izvoru alijenacije, ali i dezalijenacije. Tokom 70-tih godina prošlog vijeka, marksistička analiza je odstranila ove dileme nametnuvši ekonomiju kapitalizma kao determinirajući faktor stanja savremenih gradova. Kriticizam marksističke orijentacije je dokazivao da modeli kapitalističke ekonomije kao i modeli ekonomske ravnoteže bitno utiču i na oblikovanje gradskih prostora, te da su oni isključivo ekonomski svrhoviti.

Međutim, ta orijentacija nije u stanju da objasni ili predvidi šta se dešava u gradovima ili pak u susjedstvima. Lokalna događanja i lokalna socijalna klima je rezultat djelovanja lokalnih varijabli i specifičnih lokalnih kulturalnih uslova kao i djelovanja ljudske akcije (Crang & Thrift, 2000). Ne čudi da se kontraorijentacija 80-tih prošlog vijeka, kreće u pravcu naglašavanja onih istraživanja u urbanoj sociologiji koja su se vezala za lokalne zajednice umanjivši pri tom značaj opštih teorija. One su naglašavale slijepo djelovanje globalnih ili društvenih snaga, spočitavajući nedostatnost eksplanatornih varijacija na uticaj ovih snaga u poziciji sličnih gradova,

ali različitih socijalnih klima. Razlike u socijalnoj klimi mogu se pripisati različitim dijelovima varijabli ili lokalne kulture kao odgovor na globalne pritiske i potencira se ljudska akcija u kreiranju i proizvodnji svoje vlastite okoline. Prostor je socijalno stvoren, a opšti procesi su modificirani prostorno-specifičnim karakteristikama i ekonomija ga ne određuje u konačnoj instanci.

Novi poticaj za socijalno istraživanje je otkriće šta je to što je specifično za svaki grad i što ga čini jedinstvenim u njegovom odgovoru na globalne snage, Kao i objašnjenje kako to da su neki gradovi u stanju neutralizirati regionalne trendove, dok su drugi upravo oblikovani tim trendovima. Shodno tome otkriva se kakve su lokalne taktike, vrsta uspjeha i neuspjeha, kako se mobiliziraju izvori i kako se primjenjuju, te kako su izborne prednosti distribuirane unutar populacije. Lokalni modeli mogu biti modificirani zajedničkom akcijom koja može biti usmjerena u pravcu neutralizacije globalnih pritisaka. Savremena rasprava ne centrira pitanje koje je od gledišta, lokalističko ili globalističko, tačno nego, je centar rasprave relativni stepen u kojem struktura (kao globalni pritisak) dominira unutar urbanih lokalnih formi, odnosno kako lokalna struktura prihvata ili izbjegava te pritiske. Prednost istraživanja koja se bave lokalnim urbanim prilikama sastoji se u potenciranju kapaciteta individua da odbiju moć globalne okoline i u sposobnosti oblikovanja ljudskog življenja po mjeri lokalne zajednice. No, ostaje činjenica da je moć urbane okoline snažnija od lokalnih urbanih realiteta, te su nanovo Wirth-ovi i Simmel-ovi uvidi dobili na važnosti u smislu da urbane okoline temeljno mijenjaju ličnost ukoliko su u stanju da zadrže funkcionalnu ravnotežu. Ekološka orijentacija u urbanoj sociologiji je izgradila model racionalnog reda u oblikovanju i sadržaju gradova, a marksisti i ekonomisti su utvrdili nemilosrdnu energiju koju stvara globalni red i, posljedično tome, urbani prostorni red koji je izraz nesmetanog stvaranja profita. Zajednička odrednica ovih orijentacija je vjerovanje da je urbano važna arena koja zahtjeva da bude shvaćena u njenim vlastitim odrednicama. Jednostavno ima mnogo neobjašnjelog i mnogi poticaji u urbanoj sociologiji pokušavaju aplicirati teorije osobito one orijentacije koje naglašavaju istraživanja lokalne zajednice, kao neponovljive i jedinstvene u urbanom prostoru.

Svođenje grada na lokalnu zajednicu za Richard Sennetta je problematično sa stanovišta javnosti koja perpetuira u određenom lokusu kao tiranija prisnosti "Prisnost kao tiranija u običnom životu... nije prisiljavanje, nego buđenje vjerovanja u jedan standard istine za mjerenje složenosti društvene zbilje. To je mjerenje društva psihologijskim odrednicama. A u onoj mjeri u kojoj ta zavodnička tiranija uspjeva, samo se društvo deformira... Intimnost je polje vizija i očekivanja ljudskih odnosa. Ona je lokalno omeđivanje ljudskog iskustva, tako da ono što je blisko neposrednim okolnostima života nadvisuje sve. Što to lokaliziranje više vlada, to više ljudi traže ili vrše pritisak jedni na druge da strgnu prepreke običaja, pravila ponašanja i izvođenja gesta, što stoje na putu iskrenosti i uzajamnoj otvorenosti... Što se više zblizuju ljudi to su manje društveni, bolniji su i više bratoubilački njihovi odnosi" (Sennett, 1989, str. 445).

Rezultat lokalizacije grada jeste da su sile dominacije i nejednakosti nepovrijeđene i dovodi do iskrivljivanja nerazumijevanja svrhe grada. Grad je impersonalna matrica u kojoj raznolikost svih aspekata društvenosti biva dostupno kao društveno isku-

stvo. Uslov te društvenosti je distanca kao pokretna snaga identificiranja procesa koji prevazilaze individualnu egzistenciju, ali je šire kao iskustvo. Lokalizacija grada je reformirana tirbalizacija urbanog teritorija i znak neciviliziranog društva, jer se osporavaju realije i vrijednosti impersonalnog života.” Obnavljanje grada, odbacivanje lanaca lokalizma skovanih prvi put u 19. vijeku, koji su danas postali vjerom, također je i obnavljanje principa političkog ponašanja. Onoliko koliko mogu naučiti da u društvu agresivno slijede svoje interese, mogu ljudi naučiti djelovati neosobno. Grad bi trebao biti učitelj tog djelovanja formuna na kome postaje smisleno pridružiti se drugim osobama bez prinude da ih se upozna kao osobe. Mislim da to nije dokono sanjarenje; grad je tokom najvećeg dijela povijesti civiliziranog čovjeka služio kao žarište djelatnog društvenog života, sukoba i igre interesa, iskustva ljudske mogućnosti. Ali danas je uspavana baš ta civilizirana mogućnost.” (Sennett, 1989, str. 448).

Akcenti koji se osjećaju u Sennettovim tvrdnjama dosta su slični onima s kojih polazi i klasična urbana sociologija, međutim, ne proučava se urbani fenomen kao izolirani fenomen, nego se on proučava kao kontekst, arena, i izvorište s kojeg treba organizovati društvo (Fischer, 1984).

Novija orijentacija pristupa proučavanju urbanog fenomena se zasniva u okviru nastojanja da se grad pokuša problematizirati kroz novu terminologiju koja proizilazi iz savremene urbane prakse (urbane borbe kao kristalizacija klasnih suprotnosti u gradovima, sve vrste konflikata se smatraju društvenim oblicima ponašanja, a ne disfunkcionalnost urbane sredine.)

Prema Ognjenu Čaldaroviću u novijoj urbanoj sociologiji polazi se od nekoliko manje ili više čvrstih postavki kao što su:

- grad je, prije svega, lokacija akumuliranih vrijednosti u kome se prvenstveno stvara i koncentrira višak vrijednosti.
- planiranje grada svodi se na manipuliranje viškom vrijednosti. Urbanizam se kao ideologija razobličava i ukazuje se na njegov institucionalni i birokratski karakter. Urbanizam se tretira kao određena ideologija vladajuće klase, koja raspoređujući višak vrijednosti vlada i urbanizmom.
- urbani fenomen istražuje se u terminima konkretnog društva, određeno društvo postoji u određenom prostoru na kojem se ispituju konflikti na svim razinama društva.
- urbano planiranje proučava se kao sredstvo državne intervencije, a koje ne djeluje po principima apstraktno date socijalne pravde, orijentiranje kategorijama općeg, javnog i zajedničkog interesa. Ono se vrši u društvu koje je klasno strukturirano i prema tome dinamično.
- planiranje grada razmatra se kao sredstvo socijalne kontrole i manipulacije, provodi se politička intervencija sa točno određenim profitnim ciljevima.
- urbanističko tumačenje grada odbacuje se kao nedostatno i formalističko
- u nekim aspektima odbacuje se i samo termin urbano, koji se smatra ideološkim pojmom zbog toga što se društveni procesi u prostoru mistificiraju.

- prostorni odnosi ne postoje za sebe nego se radi o društvenim odnosima koji se odvijaju u konkretnom prostoru zbog čega atribut urbano dalje mistificira realnost.
- klasična urbana sociologija predstavlja ideološku interpretaciju stvarnosti koja se osniva na pojmu urbanog kao posebnog načina života, prije svega zapadnog načina života.
- analize novije urbane sociologije su usmjerene na analizu kapitalističkih društava kao i na analizu kontradikcija, a naročito rastuće socijalizacije proizvodnih snaga i stihijnosti privatnog vlasništva nad kapitalom.
- posebno se istražuju klasne borbe i njene manifestacija u okvirima urbanog
- noviji pristupi u urbanoj sociologiji insistira na proučavanju kapitalizma koji se prostorno ispoljava i sve značajniju ulogu države kao koordinatora.
- urbano planiranje se tretira kao instrument državne intervencije koja mora izdržati ravnotežu sistema kao cjeline (regulacija kolektivne potrošnje odnosno, neproizvodne potrošnje)
- u radikalnim varijantama osporava se mogućnost postojanja urbane sociologije (Čaldarović, 1983).

Iz navedenog zaključujemo da je osnovni impuls novije urbane sociologije zadat na kritici Chicago urbane škole što se ne može prihvatiti. Istina je da su se u razdoblju od tridesetih od sedamdesetih godina desile snažne ekonomske promjene, a nakon šezdesetih godina poznata je i pojava masovnog društva.

Po našem mišljenju novija urbana sociologija bi se trebala usmjeriti na sintezu propitivanja novih urbanih fenomena i testirati ih u kategorijama kako novije tako i klasične urbane sociologije.

Ne možemo zanemariti nasljeđe klasične urbane sociologije, jer su migracije sa industrijske periferije ka industrijskim centrima nesmanjene i imaju dramatične razmjere, a to je upravo situacija na kojoj je izrastala i Chicago urbana škola. Unatoč globalizaciji (a potom i urbanizaciji) ponovno na značaju dobijaju teorijski uvodi klasične Chicago urbane sociologije i s njenim nasljeđem treba postupati s punim poštovanjem.

Literatura:

1. Lefevr, A. (1969). Predlozi za jedan program istraživanja urbanog života: institut za urbanu sociologiju, Pariz. *Pregled*, (1), 71-87.
2. Lefevr, A. (1974). *Urbana revolucija*. (pp. 24-56). Beograd: Nolit.
3. Lebas, E. (1982). *Urban and regional sociology in advanced industrial societies: A decade of marxist and critical perspectives*. (pp. 8-123). Thousand Oaks: Current sociology, Sage Publications.
4. Wirth, L. (1969). Urbanism as way of life. In R. Sennett (Ed.), *Classic Essays on the Culture of the Cities* (pp. 143-164). New York: Appleton-Century-Crofts.

5. Castells, M. (1976). Is there an urban sociology. In G. Pickvance (Ed.), *Urban Sociology: Critical Essay* (pp. 33-59). London: Tavistock Publications.
6. Castells, M. (1976). Theory and ideology in urban sociology. In G. Pickvance (Ed.), *Urban Sociology: Critical Essay* (pp. 60-84). London: Tavistock Publications.
7. Pickvance, G. C. (1976). Introduction: historical materialist approaches to urban sociology. In G. C. Pickvance (Ed.), *urban Sociology: Critical Essays* (pp. 1-32). London: Tavistock Publications.
8. Flanagan, G. W. (1993). *Contemporary urban sociology*. (pp. 1-12). Cambridge: Cambridge University Press.
9. Čaldarović, O. (1983). *Urbana sociologija*. (pp. 118-120). Zagreb: Novi svijet, Globus.
10. Sennett, R. (1989). *Nestanak javnog čovjeka*. (pp. 444-482). Zagreb: Naprijed.
11. Krupat, E. (1989). *People in cities: the urban environment and its effects*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Fischer, S. C. (1984). *The urban experience*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, INC.
13. Merrifield, A. (2000). Henri Lefebvre: a socialist in space. In M. Crang & N. Thrift (Eds.), *Thinking Space* (pp. 167-182). London and New York: Routledge.
14. Crang, M., & Thrift, N. (2000). Introduction. In M. Crang & N. Thrift (Eds.), *Thinking space* (pp. 1-21). London and New York: Routledge.

Summary

The paper cites the beginning of modern urban sociology through the work and activities of the French theorist Henri Lefebvre and the "Institute for Urban Sociology," founded in Paris 1963rd. The authors cite the main theoretical orientations that have influenced the formation of the idea of modern urban sociology, in particular referring to the work M.Castells, C.G.Pickvance, W. Flanagan and R. Sennett. According to the authors, contemporary urban crisis significantly affects the design of urban theory, which is understandable, because global change raises new questions, and radicalizing old.

Key words: *urban space, urban culture, lifestyle, urban-rural differences, zoning decisions, urban elite*